

Рецензия

на дисертацията на Николай Павлов

"Хайдегер и проблемът за отчуждението"

за придобиване на образователната и научна степен „Доктор“ в направление 2.3

Философия (Философия на културата, политиката, правото и икономиката
(Феноменология))

от проф. дфн Александър Кънев

Дисертационният труд на Николай Павлов е в обем от около 140 стандартни страници и се състои от въведение, осем глави, заключение и библиография. Последната съдържа над 100 заглавия на български и английски.

Николай Павлов е роден през 1984 г. Следва социология в Нов Български Университет, където се дипломира като бакалавър през 2014 г. После следва за магистър по философия в СУ „Св. Климент Охридски“ и се дипломира под ръководството на доц. Христо Стоев с работа на тема „Хайдегеровият прочит на Кант и проблемът за онтологичното основаване на метафизката“. След това става докторант към катедра „Философия“. Владее английски език и ползва френски и руски езици.

Представеният дисертационен труд удовлетворява изискванията за придобиването на научната и образователна степен „доктор“. Темата е актуална и е разработена професионално, като дисертантът показва познаване на литературата. Ще се спра основно на достойнствата на дисертацията, за да обоснова положителната си оценка.

Темата на дисертацията е плодотворна и актуална. Проблемът за отчуждението става централен за модерната философия при Хегел, Фойербах и Маркс. Хегел и Маркс извеждат фигурата на отчуждението като централна

за вникване в логиката и смисъла на историята. Тя присъства имплицитно и в Ницшевата трактовка на нихилизма – мотив, който става основен за Хайдегеровата история на битието. Ако Маркс и неговите последователи през XX в. разглеждат феномена на отчуждение изключително през призмата на социалната онтология и критика на капитализма, Хайдегер представя алтернативна интерпретация в контекста на екзистенциалната онтология на Dasein. Темата за отчуждението не губи актуалността си след средата на XX в. Тя отново излиза на преден план с възхода на съвременните технологии и изкуствения интелект.

Първа глава от дисертацията служи за въведение към темата на дисертацията и аргументира актуалността на темата. Мощното развитие на технологиите в съвременността поставя с нова сила въпроса за отчуждението. Втора глава представя историческа скица на философските употреби на понятието за отчуждение от античността до съвременността, като се акцентира върху Платон, Августин, Хегел, Маркс и Франкфуртската школа. Хегеловата идеалистко-когнитивна концепция се противопоставя на Марксовата историко-материалистка интерпретация. Проблемът за отчуждението във Франкфуртската школа пък се свързва с доминацията на инструменталната рационалност. Биха могли да се изкажат известни резерви към характеризирането на отчуждението при Хегел като „чисто интелектуален феномен“ предвид на Хегеловата теза за тъждество на мислене и битие.

Трета глава тематизира ролята на понятието за отчуждение във философията на Хегел, като акцентът пада върху „Феноменология на духа“. Първо отчуждението се разглежда като същностно свързано с интенционалния характер на съзнанието, а след това неговата диалектика се прояснява през призмата на диалектиката на господарското и робското (само)съзнание. По-конкретно отчуждението намира израз в неразбирането, че „независимият интенционален обект“ е част от онтологичната структура на самото съзнание. Струва ми се, че реконструкцията на Хегеловата концепция в термините на Хусерловата феноменология е интересно, но и рисковано начинание. Формулировката за независимия интенционален обект като част от онтологичната структура на съзнанието е проблематична. Тук по-по-

подходящо е проблемът за отчуждението да се дискутира във връзка с Хегеловата теза за отношението между мислене и битие, което не е мереологично (част-цяло), а е отношение на диалектично тъждество. Изобщо би било добре да се обърне повече внимание на Хегеловата диалектика в контекста на концепцията му за Абсолютната идея и на отчуждението като аспект на нейното развитие. Главата завършва с дискусия на оценката на Маркс за Хегеловата концепция за отчуждението, като се изтъкват прилики и разлики с концепцията на Маркс. Дисертантът констатира две съществени разлики – едната е в разбирането на предметяването, а другата в схващането за ролята на частната собственост. Макар Фойербах да отхвърля идеализма на Хегел, според Маркс той все още разглежда феномена на отчуждение предимно в интелектуален и религиозен контекст, поради което подобно на Хегел не вижда корените му в конкретните социално-икономически практики. Тъкмо тази слабост се опитва да преодолее младият Маркс.

В четвърта глава е реконструирана теорията за отчуждението на Маркс, представена в „Икономическо-философски ръкописи” (1844 г.) и развита по-нататък в „Икономически ръкописи от 1857-1859 г.”. Младият Маркс анализира три аспекта на отчуждението. Първият аспект е отчуждението от плодовете на труда. Производството на материални блага е същевременно производство на властта на собствениците на средствата за производство над трудещите се с тях. Вторият аспект на отчуждението според младия Маркс е, че трудовата дейност не изразява човешката природа, тъй като трудещият се не развива и не реализира пълноценно своите способности, а ги използва предимно или изключително с оглед на физическото си оцеляване. Третият аспект е отчуждението от човешката родова същност. В известен смисъл този аспект е логично продължение на втория аспект. Втората част на главата аргументира, че е погрешно да се твърди, че само младият Маркс тематизира феномена на отчуждението, както например прави Алтюсер. Николай Павлов показва, че Маркс развива концепцията си за отчуждението в „Икономически ръкописи от 1857-1859 г.”. Основа за нея е своеобразната социална онтология на зрелия Маркс. Според Маркс социалните индивиди са такива благодарение на отношенията между тях. Същевременно социалните отношения не са

независими спрямо индивидите: взети сами за себе си те са абстракции. Социалните индивиди са индивиди-в-(социални) отношения. Отношенията са исторични и променливи. Капитализмът налага безлична система от отношения, в която трудещите са неспособни да изразят и осъществят пълноценно своите човешки способности.

Пета глава подготвя прехода към анализ на Хайдегеровите възгледи за отчуждението чрез реконструкция на Марксовата онтология на труда през призмата на връзката между труд и време. Първата част аргументира, че за Маркс онтологията на човешкото битие е възможна чрез онтология на труда. Човек се самосъздава и развива в труда: той активно се произвежда и възпроизвежда в трудовата си дейност, чрез която трансформира природата и социалната реалност. Втората част показва, че за Маркс същността на времето се определя и разбира откъм същността на труда. Главата завършва със сравнение между Маркс и Хайдегер в контекста на феномена на овещ(н)яването. (Николай Павлов използва думата ‘овещяване’, но може би по-коректно е все пак да се говори за овещняване.)

Шеста глава е централна за дисертацията. В нея се дискутират различни аспекти на феномена на отчуждението във философията на Хайдегер. Дисертантът откроява три такива аспекта: овещняване, неистинност и постановка. Съответно главата се състои от три части, посветени на всеки от тези аспекти на феномена на отчуждението. Първата част тематизира отчуждението като овещняване и прави сравнение между концепцията на Лукач за овещненото съзнание и Хайдегеровата концепция за подръчното и наличното битие на вещите. Мисля, че дисертацията щеше да спечели от по-цялостно въведение в мисленето на Хайдегер и неговата еволюция, а не директно през проблема за отчуждението. Все пак дисертантът показва добро познаване на вторичната литература върху Хайдегер и Лукач и изложението се отличава с яснота и професионализъм. Целенасочено или не, Хайдегер представя алтернатива на марксистките трактовки на отчуждението, като открива неговите дълбинни източници в структурата на битието на Dasein и възможността за трансформация на подръчното битие в налично. Тази възможност не е отличителна за капитализма, а за самия начин на битие на

човека. По-конкретно отчуждението се изразява в разглеждането на субект-обектното отношение като фундаментално отношение между човек и свят поради забрава на вкоренеността му в битието-в-света.

Втората част на главата дискутира отчуждението като неистинност. 'Неистинност' тук е спорният превод на *Uneigentlichkeit*. Аз предпочитам превода на този термин с 'неавтентичност' – в смисъл на несъответствие на модуса на битие на *Dasein* със същностните му възможности като екзистиращо биващо. Тези същностни възможности включват възможността за същински избор. Когато човек про-пада в начина на битие диктуван от *das Man*, той избира това, което *се* избира: труди *се* както *се* трудят другите, забавлява *се* както *се* забавляват другите, жени *се* както *се* женят другите и пр. Изборите на хората се превръщат в една отчуждена и господстваща над тях реалност. Спасение от този неатентичен модус на битие е възможно чрез прозрение върху времевостта на *Da-sein* откъм битието-към-смъртта.

Третата част на главата тематизира отчуждението като по-становка. 'По-становка' е превод на *Gestell*. С тази дума Хайдегер цели да изрази същността на модерната техника и по-общо на съвременната епоха. Същността на техническото е онтологична: тя е свързана с начина на разбиране на битието на биващото. Отчуждението като характеристика на живота в съвременността е историко-битийн феномен според Хайдегер. То има корените си в историята на битието като история на забрава на битието. Техническото мислене и техническата нагласа към биващото не са продукт на модерната техника, а тя не е продукт на модерната наука. По-скоро техниката и науката са израз на определен начин на разбиране на битието, свързан с историята на философията като метафизика, т.е. като пред-ставяща биващото из неговите основания. Кулминацията в забравата на битието е кулминация в отчуждението на човек от битийните източници на екзистенцията. Такава кулминация е техническото разбиране на битието на биващото като представено с оглед да бъде овладяно и готово за доставяне. Пред-ставянето на биващото като нещо изчислимо и контролируемо подготвя по-ставянето му в готовност за използване.

В седма глава се разглежда бъденето-в истинност като избавление от отчуждението и феномена на събитието (Ereignis). Първата част е посветена на отчуждението от най-собствените екзистенциални възможности под диктата на das Man. Тази част от дисертацията е една от най-добрите според мен. Силно проблематично обаче е да се твърди, че в стриктен превод das Man означава 'човек'. Така или иначе преодоляването на диктатурата на das Man е свързано с „настроение“ като страха, което разкрива в-битието като чисто Можене-да-се-бъде. Тази част завършва с критиката на Адорно срещу Хайдегеровата визия за автентично екзистирание. Втората част дискутира феномена на отчуждението и възможностите за преодоляването му в по-късните работи на Хайдегер. Тук на преден план излиза събитието като взаимопринадлежност на Dasein и битието. Епохата на по-становката скрива тази взаимопринадлежност, но има възможности за нейното разкриване и с това за избавление от отчуждението. Тук дисертатнът би могъл да наблегне върху ролята на езика за връзката между Dasein и битието и как отчуждението намира израз в технизирания език, а поетичният език е дом на битието.

Предпоследната глава е посветена на книгата на чешкия философ Карел Косик „Диалектика на псеводконкретното“. В нея той поставя в диалог Хайдегер и Маркс върху въпроса за човешкото битие и отчуждението. Дискусията е центрирана около същностната роля на практиката в разкриването на същността на нещата и връзката с целостта на света, едва чрез която е възможно преодоляването на отчуждените форми на труд.

Последната глава от дисертацията тематизира теорията на отчуждението на Лукач и задочния дебат с концепцията на Хайдегер от „Битие и време“. След като през 30-те години Лукач се запознава с „Икономическо-философски ръкописи“ на Маркс в Москва, той се преориентира към историко-материалистка интерпретация на отчуждението в издадения посмъртно труд „Онтология на общественото битие“. В него овещняването и отчуждението се разбират като „универсални дейности на съзнанието“. Лукач е силно критичен към подхода на Хайдегер, представен в концепцията му за das Man. Според Лукач подходът на Хайдегер прикрива историко-социалните корени на отчуждението чрез своеобразна „онтологична митологизация“ и „филоofsка

сублимация”. Лукач смята, че Хайдегер не отдава дължимото на социалния характер на човешкото битие чрез екзистенциала на битието-с. Лукач е прав дотолкова, доколкото на преден план са изтъкнати възможностите за неавтентично екзистирание с другите под диктатурата на das Man, а спекулациите на Хайдегер за автентично колективно екзистирание го поставят в опасна близост с националсоциалистичеки идеи за народа. Дисертантът обаче изразява резерви към критиките на Лукач, защото захвърлеността при Хайдегер е захвърленост в изначално социално-исторически свят. В заключението дисертантът отново се завръща към темата за възможно продължение на задочния диалог между Маркс и Хайдегер върху феномена на отчуждението през призмата на въпросите за труда и културата като естество на човека.

Моята оценка е, че дисертационният труд е върху значим проблем и е написан достатъчно професионално, за да получи положителна оценка. Авторефератът правдиво отразява съдържанието на дисертацията, приносите са реални. Нямам съвместни публикации с автора.

Заключение: дисертационният труд на Николай Павлов е професионално проведено изследване върху актуална тема и притежава необходимите достойнства за положителна оценка. С оглед на това препоръчвам на уважаемото жури да присъди на Николай Павлов образователната и научна степен „доктор” по професионално направление 2.3. Философия (Философия на културата, политиката, правото и икономиката (Феноменология)).

09.05.2023, гр. София

проф. дфн Александър Кънев